

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Српска посла

Небојша Јеврић

У селу, како од милоште зовемо Блок (ни западни ни источни већ Блок 45) све се зна.

Запао снег као по Сињавини. По шеталишту трагови. Људски и псећи. Само кучкари морају да прошећају своје љубимце. Има ту пудлица у капутима, има олињалих рундовчина о којима се нико не брине, свакаве расе и пасмине има у Блоку.

Кафићи у старом тржном центру, памперс барови – све затворено. Сплавови на Сави затворени. Не пада снијег да покрије бријег већ да зверец траг свој покаже. А помешали се трагови.

Откад сам почео да пишем ноћу, сви се љуте на мене. На јутарњу прозивку стижем у подне. Залуду правдање. Нарочито је љут књижевник Драго Ковијанић који устаје у пет, а у кафану стиже заједно са Пиколом, у седам.

Док ја дођем прође пола дана. Залуду прича кад нема ко то да забележи. Да у новине утури. У природна богатства једног краја спадају и писци, сликари, глумци. Ту је комшија Зафир Хаџиманов, ту сликар Младен Млађовић. Нема више Драга Чуме, Болета Стошића, сликара Пиркета и Чворка.

Насред села у тржном центру Енјуб главна и највећа кафана Аркадија. Цене пензионерске. Храна пристојна и не превише скупа. Права „градска кафана“ са делом за ручавање. Седим са тројицом прогнаника са Косова и миритамо о крупним политичким тема. Милутин, пилот, са нама. Један је сликар Илија, други филозоф и писац Драго Ковијанић, кум Милић којег сви зовемо кумом иако је само Драгу кум. Рушимо и стварамо државе, фингирамо нуклеарне ратове, причамо о Његошу и Косову.

Драго је прешао осамдесету, али вињак пије барабар са осталима. Велики је познавалац Његоша и написао је књиге о Достојевском Шекспиру, Добрици. Воли „мудросне цитате“. Која год тема се почне, узима банку и гађа те директно Шекспиром, Његошем.

„Његош каже: Ал тирјанству стати ногом заврат, довести га познанију права, то је људска дужност најсветија“.

О живим бесмртницима који „не знају да ће бити ручак гада пузећег“. Тешко је у таквом друштву добит банку, нарочито после пете туре. А није ни упутно, не ваља старијима у реч упадати.

„Требао би да сваки дневник почиње сликом онога што руши срт са цркве“, каже Драго.

Треба, слажемо се и ми; али како Бујкету срце камено отоплити!

„И захвалити Албанцима што су подигли споменик великом српском јунаку и православу, Скендер Бегу – у Приштини и Тирани, који је сахрањен у порти православне цркве, а отац и стриц су сахрањени на Хиландару“, разавија мисао. И то да се слика! То да слика телевизија. Снимили су Руси филм о Скендер Бегу. Пола сале је напустило биоскоп у Пећи кад су га видели како пали свећу и љуби икону. Изашли Албанци“, додаје кум. „Тај филм, одломак из филма, да се прикажује!“

Упијају у себе ракију и сећају се Пећи. И мени, уз малиганска испарења, зајезери суза за стрипом Милошем Јеврићем, аутомеханичаром из Пећи, којег су отели Арбанаси. Који никад није. Сетим се велике песничке Даринке Јеврић која није хтела са Косова да оде. И њених звона дечанских. „Зар је моја глава скупља од главе неке монахиње из Девича?“ рекла је кад су јој предложили да бежи.

Довде се чују крици из Жуте куће.

Сећа се и Милутин свог ратовања по Косову и љуби Драга у чело. „Види се шта је стари војнодржавни човек!“

Драго рецитује на турском речи које је прилежио Григорије Божовић: „Арнаут олан, адам олмас; олур седај акишмас; јакш седа, јашалмас! У преводу: „Арнаут није човек; ако је и човек, не приличи му; а ако му и приличи, не траје му дуго;“

„Тоо Драго! То сваку ноћ на телевизији!“ Одушевљење је опште.

Само конобар није одушевљен. Без обзира на то што се за асталом седма тура пије. Конобар је просед. Висок. Бољу је судбину заслужио. „Да није нас, свијет не би знао да има гордијех конобара“, рекао је песник. Да му понудиш место у Влади питао би: где сте били до сада?

Драго се стално љути на конобаре и жене које носе панталоне. Као дечак, у Пећи, волео је да слуша приче његове бабе која је била ћерка Ровачког барјактара. Рођена десет година после Његошеве смрти. Барјактар је доносио одсечене главе турске да ћеца котурну. Да обвикну на љуте бојеве са Турцима. До распада Југославије Драго је био високи функционер.

Завејала зима. Као да смо у Сибиру. Драго наздравља Ким ил Сунговим ракетама. Сви су спремни да у рат крену. Ово би требало неком од саветника да се каже. Ја добијам задатак да закључке Врховног савета одбране Блока 45 дотурим на увид јавности. У млађег разговора нема. Само што врата стално заборављају да затворе. Али шта је за Србина рат према промаји!

ИНТЕРВЈУ: ГОРДАНА ЂИЛАС, ПЕСНИКИЊА

Песма ме није заборавила

Недавно је на пригодној свечаности у Српској академији наука и уметности новосадској песничкињи Гордани Ђилас уручена награда из Фонда Задужбине Бранка Ћопића за збирку песама „Хватање месечине“. Ова књига се нашла у најужем избору за још неколико књижевних признања, попут Змајево награде Матице српске и Награде „Ђура Јакшић“...

● **За нобеловку Херту Милер „поезија је нека врста молитве“. Како свет поезије види Гордана Ђилас?**

– Понекад замишљам поезију као велики океан препун непознатог изобиља, у који смо сви уроњени и свако у њему тражи своје избављење и смисао. Ко је пронашао понешто од тога, дужан је да о томе обавести све остале. Поезија је и лековита жеља да се искорачи из судбине. Безброј пута сам се уверила у ње не моћи када је прилазила као брижна мати да ми помогне, издигне из таме, настојећи да у речи преведе неизрециво и неисказиво, тако присутно у нашим животима. Она ме је будила ноћу да ми нешто саопшти, укаже на дубине бића у којем је сачуван наш генетски код, искуства наших предака, да ми олакша, да ме подучи и поучи, смири.

● **У свом слову о „Хватању месечине“ Никола Маринковић је записао да се ради о збирци „која пружа доказ о виталности особеног песничког гласа, који се готово неприметно мења тако да увек задржи препознатљив поетички лик“.**

– Допао ми се начин на који је Никола Маринковић приступио тумачењу ове збирке песама, одступајући од неписаних а веома присутних клишеа везаних за читање поезије коју пишу жене, на томе сам му веома захвална. Унутрашњи поетски глас је скуп јединственог, личног начина испољавања о различитим темама. Постоји константа коју, чини се, није могуће превазићи, па самим тим и постићи у поетском смислу, нешто супротно од оног што већ јеси. Покушавала сам у више наврата да проширим хоризонт поетског изражавања огледајући се у дужим формама (поема *Општање*, балада о столу је у настајању). Та константа те ипак чини другачијим од осталих као што и остале чини другачијим од тебе. А опет, има нечега у сфери која је несазнатљива, онај порив за писањем који више управља тобом него ти њиме.

Живимо у мушком свету

● **Уназад годинама збирке српских поетеса, и ако успеју да се пробију до најужих избора најпризнатијих домаћих песничких награда, она на крају готово по правилу – уз тек понеки изузетак – одлазе у руке колега-песника?**

– Живимо у мушком свету и ту се ништа за наших живота неће променити. Рећи ћу опет ону чувену флоскулу да не постоји мушка нити женска поезија. Постоји само добра поезија, а лошу пишу подједнако и мушкарци и жене. Добру такође. Данас је то више ствар неких интереса, поезија је често у другом плану. Упозоравам и сада. Важно је не одустати, не обесхрабрити се. Тешко је задржати индивидуалност, не припадати нити једној поетичкој, идеолошкој или политичкој опцији. То има цену. Али није проблем ни у томе, много је дубљи. Моја вера је у томе да останем верна својим животним начелима, да припадам свом народу, јер, када се осврнем, видим да је постојала нека жица уз коју сам ходала, на разне начине, наравно... понекад и пузала, крвавих колена.

Строга сам према песмама које напишем, јер оне више нису моје. Осећам велику одговорност да оно што ми је дато предам даље најбоље што могу. Ту се негде моја улога завршава. Сећам се, давно, у студентском собичку, размењивали смо песме, читали једни друге с радозљивом и жудњом. Понеко је у том жару желео да ми скрене пажњу на поједини стих, да га другачије уобличим. Нисам поштала, говорех да ће то бити оно по чему ће се моји стихови препознавати. Све остало ће показати време. Ако не покаже, доћи ћу опет.

Тада сам само преносник стихова који долазе када хоће и колико хоће. Нисам сигурна да ћу икада написати још неку песму. То се никада не зна. На срећу, песма ме још није заборавила, прилази ми, као детету и шапуће речи милости.

● **Михајло Пантић је својевремено навео да је „Гордана Ђилас у својим стиховима чешиће и радије лицем окренута природи или је загледала у себе“. Препознајете ли себе увек у критичарском суду или Вам се догоди и да други у Вашој поезији откривају валере о којима можда и нисте размисљали?**

– Природа је за мене и као песничкињу и као људско биће извориште у којем увек могу да пронађем чисту и питку воду. Она је огледало наших стања и расположења. Што би рекао Морис Метерлинк, биљни свет који нам се чини миран, резигниран и где све изгледа као прихватање, ћутња, покорност... управо је онај у којем је *побуна против судбине* најчешћа и најупорнија. Биљка стреми да избегне висином коб дубине, да изигра правила, ослободи се и пробљејте скученост домаћаја, побеђује простор у који га судбина затвара у покретан и живи свет. Цвет, закључује Метерлинк, човеку пружа чудесне примере непокорности, храбрости, постојаности па и генијалности. Е, то је и за мене доживљај природе. Поезија је, такође, побуна против судбине, пролазности.

Сигурност и основа, персонификација свега што нам се догађа, помаже ми да запаљам и покушам да ухватим најситније промене и детаљ, кап светлости, пругу плавичасте боје која се из срца пружа равно према небу, како ми бу пренела неку малу дечју тајну. То ми је омиљена стилска фигура.

У критичарском суду се понекад препознам а понекад и не. Понеки су имали снагу открочења, нечег што ни сама до тада нисам освестила ни као песничкиња нити као читалац, а посебно када се твоја поезија ставља у шири контекст. Свакако је врло корисно за песника када му се укаже на неке везе којих није свестан. А, опет, сваки критичар, уноси у тумачење и свој доживљај поезије кроз читање других дела, које га трансформишу, нечему уче, додирују или одбијају. Мада, када је реч о високо вредном уметничком делу, оно никога не оставља равнодушним.

Михајлу Пантићу, као критичару са интегритетом и ауторитетом сам заувек захвална. Он је увео моју поезију у српску књижевност, и да није било њега и даље би се сви понашали према њој као да је невидљива или у крајњем случају као исповести домаћице. Али и после тога све са њеним прихватањем је ишло споро и на макове. Ко зна зашто је то добро?

● **Својевремено сте и сами писали књижевну критику. И знали сте бити веома општри: „...песник запада у Њорсокак... књига у целини оставља утисак незавршености, неорганизованости...“ Данас се, међутим, углавном пишу само коректни али не и критички промишљени прикази. Имају ли сами писци икакве вајде од тих и таквих похвала?**

– То су греси младости! Престала сам са писањем критике, одавно. Тада се тако писало, чини ми се? Било је више страсти, као да се радило о животном најважнијим стварима. Поезија је јесте живот, она га чини богатијим и смисленим. Дарива му вечност и уверава да краја нема, чак и када га више не буде. Увек су њене окупације везане за суштинске животне постулате. А похвале увек пријају, мада свако од нас зна колико су искрене или су везане за нешто што излази из домена поезије. Пролазно је то. Остаје увек само песма. Остаје какав траг у нама оставља, каква нам сазнања нуди, како нас дрмуса и лечи горким или слатким лековима. То се никада неће променити, тако је одувек и заувек.

Миростав Стајић

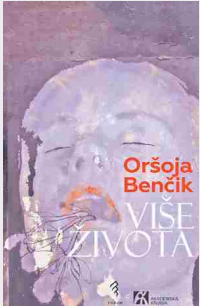

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Више живота

Оршоја Бенчик
(Академска књига)

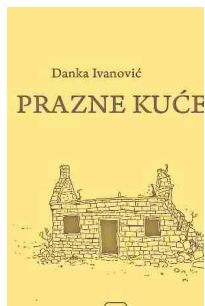
Дивљи и свеж глас у војвођанско-мађарској прози: Оршоја Бенчик нам у овом породичном нарративу, како је њен роман описао Ђерђ Сербхорват, разгрће раније раскомадан па сашивен и упрљан, шарен приповедачки Ђилим да нас њиме одведе у свет магичног реализма, где нам ова гротескна пародија постаје сасвим блиска. Породичне легенде и рецепти, успомене из детињства кћерке и мајке, ситне радости и живот у двојвољном азиљу, читуље и свињскокољ – без хронологије и логике у саморефлективном ковитлацу прекограничног простора који је сасвим уверљив упркос томе што би могао да се смести негде између фиктивне родне Бачке Тополе и такође фиктивног Сегедина, у којем је ауторка студирала и на крају докторирала, са финим нијансама војвођанско-мађарског говорног језика. „Проза Оршоје Бенчик Бенчицова тематизује бекство од увек присутне беде и безнађа провинције”, навео је Ђерђ Сербхорват.

Празне куће

Данка Ивановић
(Партизанска књига)

Данка Ивановић завршила је основне и мастер студије француског језика и књижевности на универзитетима у Београду и Луверну, а тренутно похађа докторске студије књижевности на БУ. Њен дебитантски роман модерна је, радикална књига о патријархалном свету из ког су мушкарци ишчезли физички, али не и спиритуално, то је интригантна прича о одрастању и сазревању нетипичне девојчице, интелектуалке и феминисткиње у скоро па отворено непријатељској средини. Фрагментарно написан и веома близак поезији, ово је истовремено и породични роман и истинска женска књига која синхронизовано препознаје традиције које јој претходе и немилосрдно их руши. „Управо толеранција и разумевање оних који живе и размишљају другачије успојебљује роман Данке Ивановић у односу на већину феминистички настројене прозе која се последњих година појавила на регионалној књижевној сцени”, речи су списатељице и теоретичарке Милане Грбић.

Промена оружја

Луиса Валенсуела
(Агора)

Аргентинска списатељица Луиса Валенсуела (1938) је била приморана да своју збирку прича „Промена оружја” (1982) објави на шпанском у САД, јер је њена земља била под једном од најокупиранијих војних диктатура (1976-1983). Теме њених прича су: моћ коју мислимо да имамо или бисмо волели да имамо; женско тело и његов положај у патријархалном друштву; речи и језик које користимо да бисмо осмислили моћ и тело. Валенсуела је проницљива одважна, духовита и оштрог језика. Приче ове збирке говоре о задовољствима, искуствима, сећањима женских ликова у различитим ситуацијама у којима се налазе због раскорака у родној моћи. По речима Хулија Кортасара, књиге Луисе Валенсуеле представљају нашу садашњост и нашу будућност; на свакој страници откривамо истинску светлост, истинску љубав и истинску слободу...

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Порто (1)

Сава Дамјанов

мај, 2024.

Иако само име града подсећа на то да је пре више векова био једна од најважнијих лука, од лучке атмосфере и шмека у њему данас више готово ни чега нема. То је пре свега место хедонизма, историје и бескрајних

лабирината стотине уских степеница и још ужих улочица (када је реч о ширем центру). Чак је и река Дура уз коју се пружа шеталиште као из бајке и која се на изласку из старог градског језгра улива у океан, заправо везана на разне начине претходно поменутих, најупечатљивијим одредницама...

Ко је био овде а није пробао најчувенији портоански производ - вино ПОРТО - пропустио је више од безбројних музеја, шарене средњовековне и барокне архитектуре Рибейре која од Катедрале води до речне обале (стотинама степеница и лабиринта улица), те импозантних грађанских кућа прекривених асулежасима (различитим од лисабонских утолико што на њима не доминирају фрагменти слика и цртежа који се тек издалека склапају у целину) Прави порто је искључиво црно - тј. црвено! - вино слаткастог укуса, али не преслатко јер се у процесу производње обогаћује неким жестоким пићем (најчешће меком лозовачом) и врло је јако тако да чак и онима, који су попут мене за живота испили хектолитре вина, на тајанствен начин шапуће у једном тренутку: ДОСТА, стани. Може се наручити свугде али најбоље је у „Мажестику” - кафани с почетка 20. века на пешачком

булевару Свете Катарине или у древном винском подруму Бурместер (чији је спрат данас музеј вина, производње истог и виноградарства), где вас већ при самом уласку лагано опију столетна бурад величине од вагона, преко нормалног седмолитарског балона па све до теплице за џем. Бурместер је на другој страни Дуора која је за наше прилике већим делом остала у нетакнутој природи, а до њега се стиже преко спратног моста Луиша I који је крајем 19. века градила Ајфелова компанија и који је функционалан на оба спрата за све видове саобраћаја (укључујући и шпатаче).

Два кулинарска производа чије рецепте Порто љубоморно чува су Францискања (у преводу: Мала Францускиња) и Трипас-колоквијални надимак овдашњих становника дилем Иберијског полуострва је „трипеириси”). Францискања је гастрономско ремек-дело иако се у локалним јеловницима води као сендвич (уистину, једна преподневна порција засти вас до ноћних сати!); између два тоста поређају се шнитови кобасице, шунке и печене говедине, одгоре је печено јаје а све то обилато је пуњено топленим сиром и умочено у специфичан сос од парадајза и пива. Трипас су, слутити се да, шкембићи али кувани у комадићима, са обилем сувотине као „прилогом” (највише кобасице и делови сушене свињске буткице), помешани са густим кестењастим белим пасуљем уз додатак пиринча који се обавезно служи у посебној порцији. Када сам већ поменуо кобасице у оба ова гурманлука,

треба рећи да оне - овде их зову Алхеира - за разлику од наших, обавезно садрже свињско, јунеће и пилеће месо (каткад и зечје), те да су беле боје биле димљене или свеже: пуноћа њиховог укуса још увек у сећању милује моја непца. Наравно, Бахаларош, тј. бакалар на 1000 начина популаран је као и у читавој Португалији (иако га нема у овдашњем океану већ се увози). што сведочи да је реч о морепловцима који се нису задржавали само на специјалитетима локалних водених ресурса. Најзад, Ната је слаткиш који је португалски бренд - корпице од хрскавог теста пуњене кремом од ваниле уз коју кап неког екзотичног воћног сока - али Порто нуди и њихове слане верзије, највише са сиром или бахаларошом...

Е сад, после оваквог ића и пића у шетњи Рибейром свакако пролазиш поред велелепне барокне цркве Светог Фрање (са једним од најбољих музеја локалних водених ресурса. Најзад, Ната је слаткиш који је португалски бренд - корпице од хрскавог теста пуњене кремом од ваниле уз коју кап неког екзотичног воћног сока - али Порто нуди и њихове слане верзије, највише са сиром или бахаларошом...

Који је био мој избор нећу открити, али признајем да сам пробао оба поменуца па се онда определио за трећи-четврти-пети којима није фалило додатно хедонизма. Заправо, довољно је да слушаш фадо који дискрено пева свака друга кафаница па да спокојно утнеш у сан... ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Изазови трансхуманизма

„Хуманизам, антихуманизам и постхуманизам: тематски зборник”
уредници Слободан Владушић и Срђан Шљукић (Матица српска, 2023)

Пише: Сања Перич

Непредвидиви развој технологије као једна од најактуелнијих тема данашњице само је врх леденог брега у испитивању будућности хуманитета. Раније представе човека и хуманости сада се разлажу и прерађују кроз трансхуманистичку агенду, док су феномени трансхуманизма и постхуманизма одавно превазишли научну фантастику и „теорије завере”. Да је истраживање ових феномена и њихових политичких последица у оквиру научног дискурса неопходно, доказује и зборник са округлог стола у организацији Матице српске. У осам радова девет угледних научника обрађени су правни, филозофски и књижевни аспекти антихуманизма и постхуманизма, чији „умирујући” карактер, истичу уредници зборника, треба континуирано преиспитивати. Релативно кратак обим зборника од двеста страница омогућује да га читам као научно-популарну студију, у којој је дат широк спектар тема и перспектива, без неравномерности у структури и квалитету појединачних текстова. Зборник је озбиљан приручник за борбу против трансхуманизације друштва, која је, наводно, нужна и извесна, и брани право на избор и могућност „алтернативног, духовног и интегрално хуманог и хуманистичког пута у будућност”.

Часлав Копривица испитује историјску генезу постхуманизма, показујући како је човекова онтолошка заинтересованост за истину преокренута у његово савољно располагање њоме. Тако „човек је човеку ресурс” постаје прагматички императив идеологизованог антропоцентризма. Јелица Вељовић фокусира се на цивилизацијски, филозофски и културолошки континуитет одређених идеја, које се данас означавају као постхумане. Она наглашава значај пропитивања ауторитета научних метафора и њихових веза са ин-

ституционализованим позицијама моћи, при чему би се наука – као и књижевност која се бави постхуманистичким темама – схватала као једна форма културне праксе и производње. Драмском и усменом књижевношћу бави се Љиљана Пешикан Љуштановић у изузетно занимљивом раду о индустријализацији рађања и слободном тржишту генетског материјала. Потресни либрето Маје Пелевић повод је за преиспитивање феномена рађања, усвајања и куповања детета, али и порицања човека као хуманистички конципираног субјекта. Правно-политичка перспектива доминантна је у радовима Мише Ђурковића, Зорана Чворовића, Љубише Деспотовића и Вање Глишина. Држава и њени савремени облици постају кључно место у испитивању односа трансхуманизма и патернализма,

проблема хипердемократије, као и апсолутизације људских права.

Амбивалентна природа постхуманизма главна је тема текстова Александра Гајића и Виктор Радуна Теона, чија студија *Трансхуманизам: будућност без људи* (2018), представља подлогу већини радова у зборнику. Гајић доказује да антихуманизам није у исто време и антимодеран, у чему је и једна од основних вредности зборника: сви радови, без изузетка, показују да постхуманизам није нов, нити оригиналан феномен. Виктор Радун Теон де-

финише и појмовно одређује трансхуманизам и анализира стање, домете и крајње циљеве главних технологија Четврте индустријске револуције. Показујући како се одвија слабење, застрашивање и условљавање човека да прихвати прелазак у транс-човека, и на крају пост-човека, аутор нуди и алтернативу у свом виђењу будуће еволуције људског друштва. Тематски зборник Матице српске представља зато драгоцени увид у последице актуелних трансхуманистичких процеса и могућности њиховог предупређења. Са свешћу о важности очувања хуманистичке суштине човека, без сензационализма и популарне футурологије, зборник опомиње да „будућност без људи” може поста-ти реалност много раније него што се то очекује. ■

ПРИЧА О КЊИГАМА

Када би се Толстојев роман звао „Мир“

Пише: Ђорђе Писарев

Неки сматрају да човек сам кроји своју судбину, други опет тврде да се од судбине “не може побећи”, како се казује чак и у песми “Парног ваљка” где тзв. лирски субјект очигледно пати да ли од глумљене или стварне туге. Ко ће га знати шта је истина, а вероватно се она крије негде између ове две крајности. Тако је, валда, у стварном животу у реалном времену али, да ли је исти случај и у свету фикције, на том тржишту маште, у виртуелном (супер!)маркету измишљених прича?

Наизглед, у случају јунака књиге, у споменутом свету фикције, дакле књижевности, дилема нема, а судбина је вечно зацртана речима на хартију. У том је свету који је тако очигледно замрзнут све док на њега не баца поглед читалац који јунаке у откривалачком трену не учини активним али, сматра се, остављајући их сваки пут без права на промену животног циклуса. Ех, треба само замислити радости јунака када шаке страсног читаоца отворе тај и тај роман, како, дотад на чекању, живну пренути из дремежа који им је омогућила, на пример, удобна фотеља смештена у њихове мање или веће библиотеке. Па, они су спремни за сарадњу са читаоцима увек, поготово што је јасно да би отпор био узалудан.

Хипотетички идеална ситуација: читалац затиче јунака, у најбољем годинама, сретног у складном браку, материјално обезбеђеног, грађански ситуираног, уваженог у заједници... И он је, у својој стварности нешто као “идеалан читалац”, Око њега измаглица дуванског дима, поред њега шољица зеленог чаја, а окружен је најзаводљивијим воњем на свету, оним којим одишу непрегледни низови књига разнобојних хрбата са мером, знањем и љубављу смештених у полице вредне библиотеке. У таквој идеалној, заводљивој слици, представи једне од могућих идеја зачетих у главама дрских читалаца, свет би се померио у оном тренутку у коме читалац затвора књигу, а јунак изнова бива остављен сам себи. Безвољно посматра сада суву, никад наточену шољицу за чај, посматра низове јефтиних налепница на којима су насликани хрбати лажних књига, макету фотеље израђену од тврдог картона, лажну атмосферу лажне

стварности. (Или у другој опцији, када би којим случајем баш јако паметни јунак, свестан виртуелности света у којем егзистира, ипак решио да се преда илузији и поверује лажним сликама – представама слика – разбашкарен и опуштен у тихој ноћи; звездано небо наде и снова би му се распршило над главом када би читалац, у својој удобној фотељи у богатој библиотеци, задремао и на патос би му, уз гласни тресак, пала књига и заклопиле се странице бацајући изнова јунака у незнање и сивило.)

Ово су немогуће ситуације, али лаки есеј, попут овог у коме смо се затекли, ви као читаоци а ја као писац, подразумева релативност истине о којој се говори зато што оперише идејама, а не (само) истином као таквом; својевремено је књижевни критичар и теоретичар Џозеф Епштајн с правом утврдио да роман претендује на истину, стављајући идеје у други план, а да есеј функционише другачије – оперише више идејама, а мање истином. Обрнути – окрени, али толико спомињана судбина писца и јунака књига увек се враћа на читаоце. Без њих, нема ни пантеона виртуелних богова, а камоли главних играча и епизодиста у (измишљеним) причама. Отуд и један од главних ставова постмодерне, као убитачне стратегије новијих времена: текст је у најмању руку бар додаток стварности, ако не и више, а улога читалаца је активна, никако не пасивна и предодређена!

Хоћемо ли, дакле, ако смо нешто надрдани, оставити Жана Валжана (“Јадници”) заувек у смрдљивој тамници? Или, уколико смо добре воље, али понешто сетни, оставити оно двоје љубавника у “Енглеском пацијенту” (Мајкл Ондачи) у тренутку док још увек уживају у страсној вези? Зашто да не спречимо старца из Хемингвејевог романа да изнова и изнова беспотребно убија величанствену, огромну рибу? Зашто, уосталом, да не спречимо коначни обрачун Моби Дика и посаде брода капетана Ахаба, па нека лепо оладе, до краја свих времена, нека лепо лутају морима и раде штогод им се већ свиђа? Али, све то само по систему “ја одлучујем докле ми се свиђа, па ћу дотле и читати” и тако изнова “написати” књигу, за ЛИЧНУ УПОТРЕБУ, у својој фотељи, у својој библиотеци, са својим примерком књиге.

Хм, уколико бисмо решили да “Рат и мир” читамо само до оних страница у којима битке још нису отпочеле, да ли би се онда Толстојев роман могао (морао) звати “Мир”? ■

СЛУЧАЈ БАСАРА: ИЗАБРАТИ ОД ИЗАБРАНОГ ЈЕ КАО ПОХОД У СРЦЕ ЗЕМЉЕ

Поигравање смислом

Гордана Милосављевић Стојановић

Писац специфичне поетике и јединственог жанровског опредељења, рекло би се без узора, али и наследника, сваком својом књигом потреса српску књижевну сцену, дели је и спаја по различитим књижевним, стилским, естетским, идеолошким, паланачким, моралним, научним и квази научним шавовима. Поигравајући се смислом Басара у својим романима, обрнутим наглавачке скоро од лудости, заправо врло луцидно описује садашњи свет наопаких вредности. Учитавајући у реалне просторе и појаве мистику, тајна друштва, бизарне догађаје, необијашњиве појаве и објашњиву људску глупост и похлепу, он духовито, луцидно и често парадоксално игра врхунску књижевну игру исписујући романима, који како године одмичу постају класици домаће књижевности.

Његови невероватни обрти често се граниче са апсурдом и саркастично обелодањују читаоцима наличје маске које носимо. С протоком времена размемевање Басарине поетике се увећава, а потреба за поновним читањем његових романа постаје неупитна. Управо

због тога колекција *Изабраних дела Светислава Басаре* не служи да канонизује писца јер је он већ деценијама део обавезне лектире, нити да као некад попуни регале, који су одавно избачени из модерних српских кућа, већ да попуни интелектуалну празнину и савременом читаоцу помогне у бесциљној потрази за суштственим „хелиоцентризмом“ насупрот властитом егоцентризму. Да му у опен

спацие минималистички дизајнираном дому понуди лако доступан, јединствено дизајниран, комплет разбарушених књига којима ће билдовати вијуге уместо да бесциљно обрће педале собног бицикла оснажујући мишиће. Да га, у доба свеprisутне виртуелне завере, насмеје црнохуморном иронијом и демистификацијом псеудомитологије која је исписана на лековитим страницама Басариних књига.

Прво коло *Изабраних дела Светислава Басаре* у издању Службеног гласника, уз већ објављену *Рекапитулацију*, чиниће романи: *Дневник Марте Коен*, *Џон Б. Малкович*, *Успон и пад Паркинсонове болести*, *Срце земље* и *Почетак буне против дахија*. Колекција је склопљена у дослуку са ауторским принципом неочекиване конструкције, што значи да романи нису бирани по хронологији, нити по популарности или важности коју су им одредили критичари, већ басаријански необијашњиво, али тачно, дајући пресек кроз време и простор књижевног и ствара-

лачког пута једног од наших најчитанијих писаца. Увод у сваки роман исписаће најбољи познаваоци Басариног дела Јасмина Врбавац, Миљенко Јерговић, Ненад Шапоња, Петар Арбутина... Понешто ће можда додати и сам писац, или неко други из сфере неочекиваних аутора.

Нека сазнања морају бити сачувана, јер их је опасно пре времена пустити у оптицај. ■

ХОМО ПОЕТИКУС

Пресада

Радомир Уљаревић

Један међу српским песницима Желио је да у своје двориште пресади Мали јавор испред родне куће Јесењина

Жилице јавора и мало квасне земље Брижно је увио у листове старе Правде Која извештава о бомбардовању Србије

Руски цариник је отресао земљу Са корена тог малог јавора Говорећи на свим језицима

Сваки трун ове земље Зове се Мајчица Русија И зато не може никуда да се носи

Постиђени песници света Што на коцулама разносе Своју земљу по целом белом свету

Још плачу на граници За изгубљеним успоменама Док Благоје Баковић љуби пресаду

из рукописа

Рапорт са Волге

● У Москву сам слетео 12. јуна, када је цела Русија прослављала Дан Русије. Време сунчано, идеално за шетњу, што је искористио велики број, нарочито младих људи, и испунио шеталишта. Тако је било и у Нижњем Новгороду, где је отпочео Трећи сверусијски моножанровски фестивал комедије, у организацији Театра Комедија и под покровитељством Града. Иначе, овај град се некада звао Горки, по Максиму Горком, великом писцу који је овде рођен. Град се распростире на обалама Волге и Оке. Препун је значајних историјских и културних споменика. Некад је био велики трговачки центар између Истока и Запада, једно време фабричка, индустријска мека, а сада је постао туристичка атракција, како Русима из удаљених делова земље, тако и странцима, све присутнијим у свакодневном животу Нижњег Новгорода. Овај град је побратим са Новим Садом, а Матица српска, Новосадски универзитет и друге институције, потписале су бројне уговоре о сарадњи са сродним нижњеновгородским институцијама. Средишњи део града је окружен зидинама старог Кремља, унутар којих су музеји, цркве, манастири. У Нижњем Новгороду, поред фестивала комедије, у току је и шеста едисија Међународног фестивала уметности „Стрелка“, док је на репертоару Опере и балета поставка „Пикове даме“, балета по Пушкиновој причи. Све то је у духу чињенице да је Нижњи Новгород руска престоница културе 2024. и у знаку је Пушкина – обележава се 225 година од његовог рођења. **Зоран Ђерић**

КОРЕНИ ЕВРОПСКОГ МОДЕРНИЗМА

Der Blaue Reiter поново јаше

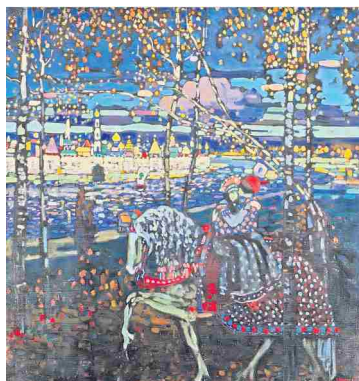
Пише: Јасна Кујунџић Јованов

У галерији Тејт Модерн у Лондону у току је изложба *Експресионисти – Кандински, Минтер и Плави јахач*, реализована у сарадњи с минхенском Градском галеријом Lenbachhaus, матичном колекцијом у којој је *Плави јахач* један од беоцуга поставке. Група *Плави јахач*, настала у Минхену уочи Првог светског рата, окупала је уметнике придошлице из источне Европе и различитих делова Немачке, а формирана је на темељима експресионизма. Иако је већина њених припадника још у време окупљања уживала завидан углед, деловање саме Групе се тек после Другог светског рата наметнуло као један од водећих феномена модерне уметности. Управо зато је у овом тренутку упутно подсетити да се београдски Музеј савремене уметности готово пре пола века сврстао међу ретке институције које су имале част да прикажу репрезентативна остварења *Плавог јахача*, и то на изложби одржаној у марту 1976. године. „После петогодишњег упорног настојања“, како је навео инспиратор ове изложбе Миодраг Б. Протић, *Музеј* је реализовао један од највећих догађаја у додашњем постојању, а публика је, без много драме, сувишног обезбеђења, великих гужви и скупих улазница, имала задовољство сусрета с коренима европског модернизма.

Предвођени Василијем Кандинским, чланови Групе упустили су се у истраживање емоционалне и духовне димензије уметности, изражавајући се кроз апстракцију, симболизам, народно и дечје стваралаштво, популарне медије, тежећи за остваривањем идеје уметности „која не познаје границе“ и која се изражава аутентичним језиком ликовности. Производе локалних баварских занатлија, сликарство на стаклу, артефакте из егзотичних земаља перципирани су као „неискварене“ и „аутентичне“. Окосници групе чинили су, поред Кандинског, Габријела Минтер, Франц Марк, Аугуст Маке, Маријана Веревкин, Алексеј Јавленски, и многи други; подржавали су их и Пол Кле и Робер Делоне, као и музичари, глумци попут Александра Сахарова, те издавач Херварт Валден. Деловали

су кроз два броја ревије *Плави јахач* и две изложбе, 1911. и 1912. и самосталне наступе протагониста. Престанак рада је уследио због Великог рата из којег се нису вратили Марк и Маке, распада личних веза, те ангажмана Кандинског и Клеа у покрету Баухаус.

У минхенској Градској галерији *Плави јахач* је укључен у сталну поставку 1955, проширену легатом Габријеле Минтер

1957, а битно нови „ре-дизајн“ и реинтерпретацију у духу најмодернијих музеолошких принципа Lenbachhaus је понудио публици у марту 2021. Захваљујући томе, изложба коју, пола века након београдског „сусрета“, можемо видети под окриљем Тејтата, представља један од високобуџетних догађаја какви сваке године прохује Европом. Поставка

је распоређена у 12 простора, са сегментима о прелудијском периоду, уметничкој средини Минхена, почцима групе, путовањима, проблемима рода, животу у Мурнау, унутарним законитостима уметности, делатности Кандинског, третману боје и светла, као и самом *Плавом јахачу*.

У оквиру изложбе обезбеђен је резиденцијални боравак за уметнике, радионица у којој можете да научите да сликате у духу појединих уметника, или да се боље упознате с њима; нема те ствари коју не можете да купите у гифт шопу, од каталога, преко репринт издања и сувенира свих врста, али врхунац забаве након скупо плаћене и данима унапред резервисане улазнице представља ресторан, са пригодним јеловником баварских, шварцвалдских и рајнландских специјалитета. Задржавање у поставци је лимитирано, а обезбеђење увек на опрезу. На сваком кораку је очигледно колико тога се променило за педесет година: од културног догађаја организованог захваљујући међународном угледу једног човека, изложбе су се претвориле у мега комерцијалне активности иза којих стоји сложена организација и једина стварна брига организатора јесте да се експонати одрже у добром стању како би и будуће могли да доносе зараду. ■

ФИЛМ НЕДЕЉОМ

Свеобухватна анатомија страдања

Пише: Владимир Црњански

Велике трагедије, личне и колективне, поготово ове прве, у човеку који их је преживео, остају дубоко урезане док је жив. Сећања друштва пак подложна су ерозији разних врста. Од оних под притиском дневне политике, геополитичких интереса, идеолошких смерница, до од горе прописаних колективно седативних мера и параисторијских сматрања и прекрајања. Ако се свему прикључи и мањак поузданих чињеничних извора, лако је наћи се пред изобличеном прошлешћу или празнином заборавља. А оне не само што застрадале значе другу смрт, већ за претекле и потомке, опасно за садашњост и будућност, незнање. Подсећа нас на то, поред осталог, видећемо, не мање важног, дугметражно документарно остварење Александра Рељића „Новосадско сећање“. После фестивалске премијере на београдском Белдоксу, уследила је и она у Новом Саду и ових дана приказивање у оквиру репертоара биоскопа „Арена синеплекс“.

професорке социологије Марије Васић. Она се у учioniци, али и као приватна и јавна личност, перманентно бори, јер је тако једино и могуће, против неопростивог заборава и фалсификовања. Да за то има дебелог разлога, испоставило се готово игром случаја – у време снимања „Новосадског сећања“ – бележи то и овај филм – најављено је подизање споменика невиним жртвама Другог светског рата, са списком имена страдалих, међу којима су се, међутим, нашли и ратни злочинци, егзекутори у Новосадској рацији.

Ко је био Игњат Павлас, како и зашто је страдао са својом женом, петнаест минута пре него што ће стићи наредба да се обустави убијање људи и деце у колони, ко је била беба која се из руке у руку предавала према почетку колоне, што даље од за-

Документарни филм „Новосадско сећање“;
сценарио, режија, продукција: Александар Рељић;
фотографија: Горан Велемир; монтажа: Златко Златковић; музика: Михајло Обренов, Милан Керезовић; звук: Владимир Рашковић

Празним гробовима изнад којих су породични споменици страдалним новосадским Јевејима у локалним погромима, као и нацистичким логорима, о којима својој саговорници говори Теодор Ковач, започиње овај, по количини и разноврсности материјала скоро епски документарца, да би и упућеног гледаоца у тему одмах стрмоглавио усред злогласне Новосадске рације у јануару 1942. године. Од руку војника окупационе мађарске војске страдало је тада више од 1.000 становника овога града. Била је јака зима и део убијених Јевеја, Срба и Рома бацао је у Дунав на плажи Штранд, у рупу пробијену у дебелом у леду. А то је само део поубијаних цивила свих генерација, од више хиљада које је ужасна судбина задесила у многим местима јужне Бачке (Шајкашке). О томе се пуно тога зна, забележено је, а и многа сећања су преживела и пренета су до наших дана. Па чему онда још и овај филм, ако је све речено и исписано? Одговор ће сазнати само они који погледају „Новосадско сећање“. А требало би да га виде сви.

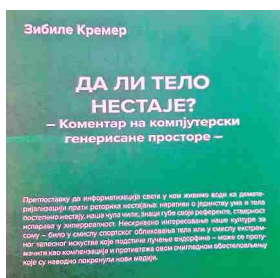
Поред Теодора Ковача, Иван Ивањи и Марта Флато, уз још неколико потомака учесника тих збивања и ван Новог Сада, главни су јунаци филма, као преживели сведоци новосадског погрома из 1942. Њихове личне, судбинске приче и сећања, као аутентични материјал за романескуну грађу, окосница су филма у истој мери у којој је и оновремени ангажман и посвећеност новосадске

леђеног Дунава, шта су учинили Михаљ Мишке-ла Хорват и Андор Молнар заједно са војним командантом села Лајошем Дунафалвијем и чувеним тамбурашом Васом Јовановићем да би спречили рацију у Ковиљу, шта је рекао један од после рата осуђених ратних злочинаца поводом рације... оно је што прво пада на памет кад почнете филм да одвијате уназад.

Прецизан у контекстуализацији и интерполацији шире историјске слике (архивске фотографије и филмски снимци) и личног, трагичког преживелих и страдалих, без трунке патетике и извештачено протоколарино пригодног исказивања пијетета, „Новосадско сећање“ у својој организованој разуђености остварује својеврсну заокруженост и емоционалну контекстуализацију једне велике приче о страдању и злу, али и људскости и срећи живота. Јер није довољно само знати, већ и осетити да би се разумело.

Рељићев филм се гледа у једном даху као ангажовано аутентично сведочанство о прошлости, али и садашњости, потврђујући тврђу многих филмотвораца да је филмски медиј тај који креира најтачнији отисак времена и свих нас пролазних у њему. За постигање наведених домета аутор је имао изванредну креативну подршку сарадника (монтажа, музика, звук) и поверење свих учесника у филму, неизоставне за успех сваког документаристичког подухвата. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

**Да ли тело
нестаје**
Зибиле Кремер
(КЦВ „Милош Црњански“, 2024)

Реч критике

Едиција књижица научних студија у издању КЦВ „Милош Црњански“ донела је ове године занимљив и сада нарочито актуелан научни рад немачке теоретичарке Зибиле Кремер. Текст „Да ли тело нестаје“ промишља питање да ли свеопшта виртуелизација води ка дематеријализацији, бестелосности и деперсонализацији, односно истражује како савремени медији и комуникације мењају наше разумевање тела и телесности.

Кремерова износи неколико битних тачака у овој проблематици – прво, на који начин се наш однос према (новим) медијима мења ако са њима комуницирамо кроз наше виртуелно тело (пластичније је речено, шта доноси чињеница да је виртуелна структура далеко интерактивнија него рецимо обичан штампањ текст, па је кроз наш аватар могуће директно утицати на виртуелни свет у ком смо). Следећа важна тачка је и промена самог корисника: да би могао да учествује у овом реципроцитету са другим знаковима корисник мора бити пре тога подвргнут семиотичкој метаморфози. Коначно, да би уронио у виртуелну стварност, корисник мора да се „подели“ на сво-

је физичко тело од крви и меса, и на тело података које у виртуелној стварности делује као структура симбола.

Ауторка износи упечатљиве примере из стварности – рецимо, случај жене из Сијетла која је почетком деведесетих остала без контроле над својим условним аватаром у игри MUD (Кремерова овде користи термин 'персона' за виртуелни идентитет), да би је други корисник искористио у порнографској намешталци. Кремерова износи да сва одвратност ове епизоде не лежи у самом опису силовања (јер по њој опис није исто што и сам чин, мада свакоко јесте порнографија, и то насилна) већ у присилном прекидању дејства стварне особе над својом виртуелном персоном.

Ово је, наравно, само једно од питања којима се Кремерова бави. Ново доба отвара нове начине нашег разумевања стварности, и у том смислу, с обзиром да се технологија рапидно мења и усавршава, било би изузетно занимљиво кроз овај модел пратити тумачења данашњих далеко развијенијих односа у видео играма, или, нарочито, надреалне стварности VR четова.

Настаја Писарев

Цитат

Међутим, да би се прешло из реалног у виртуелно и обрнуто, мора се проћи кроз уско грло, што је могуће постићи једино семиотизацијом. За корисника то значи да урањање у виртуелни свет може успети само под условом да се преслика његово опипљиво физичко тело у тело података, које делује као проузводна симболичка (ре)конструкција становишта и кретања физичког тела. То се може постићи надоградњом тела уз помоћ информационалних технологија, односно, оделима за снимање покрета, наочарима, кацигама, рукавицама, или суптилније, скенирањем или детекцијом тела помоћу видео-камера.